

Entrevista

Montserrat Pumarola,

Montserrat Pumarola –la *Pumi*, com l’anomenen els amics– és una dona infatigable que irradia energia per tots costats. Mentre conversem, és capaç d’atendre tota classe d’encàrrecs i gestions. La casa dels Ferrer-Pumarola continua essent, al cap i a la fi, un brogit de trucades i visites, un anar i venir de gent, de llibres i projectes. Malgrat l’absència de Francesc Ferrer, hom té la impressió que la casa continua destil·lant activisme i militància. Podríem dir que el record de Ferrer fa que Montserrat Pumarola mantingui el seu compromís insubornable pel que fa al país.

–Que sapiguem, aquesta deu ser la teva primera entrevista en profunditat.

–Sí, jo no havia concedit mai cap entrevista, perquè sabia que el que pogués contestar sempre es lligaria amb en Francesc Ferrer. Jo sempre els deia: «El dia que en Francesc no sigui polític, t’ho contestaré». Si jo anava a una manifestació, la gent deia «Hi havia la dona d’en Ferrer». És per això que no vaig concedir mai cap entrevista.

–Podem dir que tu vas influir en moltes de les coses que va portar a terme en Francesc Ferrer.

–Érem un equip. No crec que influís en ell, perquè en Francesc era molt Francesc, però tampoc vaig voler ser mai la princesa consort. El meu criteri, en Francesc no me’l va trepitjar mai; parlàvem, i generalment estàvem d’acord. En Francesc es va trobar amb una convençuda. Ell deia que jo era una mica bruixa perquè

MIQUEL AGUIRRE

FOTOS: MARTÍ ARTALEJO

l'energia d'una convençuda

veia venir les coses. És per això que em preguntava «Tu, això, com ho faries?», i així, en un primer moment, li contestava «No ho sé», però després em venia com un flaix i ho veia. Si veig una persona i veig que li he de dir alguna cosa, l'hi he de dir de seguit. A vegades ho he dit tan directe que la gent se m'ha enfadat. El meu cap va molt de pressa: analitzo i després engego. Personalment crec que he sigut i sóc el que he volgut.

–Tu vas ser de les primeres mestres a fer classes en català.

–Sí, feia les classes en català. Vaig començar a treballar de mestra a la Torras de Sarrià. Llavors teníem el problema dels inspectors que vigilaven que les classes es fessin en castellà. Per tant, jo havia de procurar que no em descobrissin. I així, quan passava l'inspector havia d'esborrar la pissarra perquè ningú sabés que fèiem les classes en català. De la Torras vaig haver de

plegar quan em vaig casar, perquè en aquella escola no volien que hi hagués mestres casades.

–Tot i que vas fer de mestra, la il·lusió del teu pare era que fossis bibliotecària, no?

–El meu pare era un gran lector, i volia que la seva filla fos bibliotecària. Vaig matricular-me per fer estudis de bibliotecària a Barcelona, però n'entraven només 15 i jo no vaig poder entrar. Així que em vaig que-

dar a Girona; llavors el pare es va posar malalt, i jo em vaig dir: «Què puc estudiar a Girona?». I vaig decidir estudiar magisteri. Com que a casa no hi havia gaires calerets, em va tocar treballar. Al vespre treballava a la biblioteca de la Casa de Cultura. Vaig treballar-hi fins a la vigília de tenir el meu primer fill, en Jofre. Treballava i m'amagava la panxa. Llavors vaig treballar de mestra a l'Annexa, i vaig plegar quan en Francesc va demanar-me que col·laborés amb ell. A casa sempre hi havia reunions, hi havia els articles, arxivar documents..., i també la mainada. Els meus fills sempre han dit que era una sort arribar a casa i trobar-hi algú.

—Has parlat que a casa teva hi havia una gran biblioteca. Quin ambient cultural i polític es respirava a la teva família?

—A mi, en Francesc no em va haver de convèncer en el tema de la defensa de la llengua; jo l'havia mamat. Havia llegit revistes, el *Patufet*... A casa hi havia una biblioteca molt gran, amb més de 5.000 volums; com que no teníem espai, els guardàvem a la calaixera o a sota un somier. Cada any per Nadal, al foc hi cremàvem les rabasses, i el pare llegia el poema de Nadal d'en Sagarra. Sempre que penso en el Nadal el veig amb l'escalfapanxes, el foc a terra i el poema d'en Sagarra. El pare m'anima-va a llegir. Recordo, però, que m'aconsellà que *Solitud* de Víctor Català la llegís quan fos gran. Més tard, quan la vaig llegir, vaig pensar que no n'hi havia per tant, que potser el pare havia exagerat massa. El meu pare era un home d'esquerres però també de missa. En temps de guerra, el seu germà, que era capellà, li va cremar algunes publicacions, i ell es va empi-par molt. El meu pare havia estat corresponsal a Girona d'*El Matí*. Més tard, acabada la guerra, va col·laborar amb *Olot Misión* i amb la *Revista de*

Girona i, més endavant, amb *Presència*. Una altra cosa que em va ensenyar, el pare, és a estimar Girona. Els diumenges anàvem a passeig per Girona, i ell, per exemple, em va descobrir la plaça dels Raïms. Al pare també li agradava molt la història, la fotografia... Per part de mare, el meu avi era gallec, no parlava en català, però la meva àvia sempre li parlava a ell en català. Quan li picava, se n'havia d'anar a Galícia; ell venia de la Galícia rural, d'una família molt pobra. La banda Pumarola vénen de la part de l'Empordà, de Borrassà i de Figueres, però la família es va establir a Girona fa molts anys.

—Com a catalanistes, a casa teva varen patir les represàlies del franquisme?

—El meu pare havia passat una part de la guerra com a responsable de la farmàcia Malagelada, que és on treballava. El propietari havia hagut d'amagar-se i el meu pare se'n va haver de fer càrrec. Després van mobilitzar el pare i va anar al front amb els republicans. Acabada la guerra, va ser reclòs en un camp de concentració de Lleida ciutat, un lloc proper a la catedral de

Lleida. A casa vam haver de buscar avals per treure'l d'allà. Una gent va recomanar a la mare i a la tia que anessin amb insígnies del *yugo y las flechas*. Ni a la tia ni a la mare els feia cap gràcia dur allò, però va ser la tia qui es va posar una insígnia, tan petita que amb prou feines es veien *el yugo y las flechas*. I així vam poder treure el pare del camp de concentració.

—La postguerra, com es va viure a casa teva?

—A casa es va passar gana, durant aquell temps; la mare sempre deia «Sort del Socors Roig». Quan la meva mare parlava del Socors Roig jo em confonia i em pensava que parlava del sucre roig. En sortir de la presó el meu pare, la mare va quedar embarassada. Jo vaig néixer setmesona, i em tenien en una capsa de sabates en una habitació on cremaven alcohol per treure la fred. Era el mes de novembre. Vivíem en una casa de l'arquitecte Roca i Pinet de les escales del carrer de la Llebre; hi havia banyera, hi havia gas a la cuina i al *quarto* de bany.

«En Francesc Ferrer tenia les idees i jo m'encarregava de la feina de documentació. Vam decidir treballar des de casa per aprofitar més el temps»

–Com va anar, que us coneguésiu amb en Francesc Ferrer?

–Va ser després d'una missa del gall organitzada per l'escoltisme; ens vam reunir un grup de nois i noies a Casa Carles, les noies a un costat de la sala i els nois a l'altre. Llavors algú va dir «Bé, què hem de fer?». Es va proposar que ens barregéssim. I un noi, en Carles Vivó, es va aixecar; jo també em vaig aixecar, per ocupar el lloc on s'asseia aquell noi, que era just al costat d'en Francesc. Com sempre, vaig marcar la diferència: jo m'asseia enmig dels nois. Allà ens vam començar a conèixer. Llavors ell, cada dia, em venia a veure a la Biblioteca, quan plegava de treballar a les Indústries Químiques i Tartàriques. Ell em va parlar d'un llibre d'en Pau Casals que s'havia publicat a Mèxic, i jo li vaig dir que sabia com podia aconseguir-lo. Ell, en canvi, em va portar *Les hores angleses*, d'en Carles Soldevila. Recordo el primer llibre que em va regalar: van ser unes poesies d'en Màrius Torres, en un Sant Jordi. L'Arc també va ser un lloc especial en la nostra relació, com els recitals de poesia o la música de l'Edith Piaff. També recordo aquell dia que la Marxa de la Llibertat era a Girona i la policia va agafar una sèrie de persones que sortien dels Jutjats de la Catedral. Jo era a L'Arc, amb la mainada, esperant en Francesc, que sabia que estava reunit amb aquella gent que la policia volia agafar. Llavors no hi havia telèfons mòbils, i un policia va entrar a L'Arc a trucar el governador, i li va dir: «Entre ellos hay el presidente de la Cámara de Comercio. ¿Los detenemos a todos?». Llavors allà van agafar en Colomines i altra gent. En Francesc va tenir la sort que no va sortir dels primers, es va encantar mirant unes flors, i quan va sortir els detinguts ja eren a les *porqueres*. En Francesc va venir llavors a L'Arc, i en Josep Maria Llauger, que era allà, li va

oferir el cotxe per portar-lo a casa. Jo vaig marxar amb la mainada cap a casa, a peu, i en Francesc es va escapolir pel lavabo de L'Arc; al carrer de la Força l'esperava en Llauger. L'Arc era un espai de llibertat: allà hi havia gent com l'Anna Pascual, l'Isidre Vicens, en Jordi Soler, en Pius Pujades...

–Deies abans que tu i en Francesc éreu com un equip. Però, com funcionava aquest equip?

–Ell tenia les idees i jo m'encarregava de la feina de documentació. Jo buscava una cosa a partir d'una idea d'ell, classificava els llibres, els articles... Vam decidir treballar des de casa perquè així podíem aprofitar més el temps. Un any, com que en Francesc sabia que jo no sóc de joies, em va regalar una

fotocopiadora pel dia del meu sant. A partir de llavors, de la fotocopiadora em vam dir «l'anell quadrat». Un aniversari del nostre casament, el vaig anar a buscar a l'Òmnium i ell em va dir: «Mira, m'has vingut a buscar!». I jo li dic: «Que no saps el dia que és, avui?». La nostra relació es va basar sempre a fer que tots els dies fossin especials, a fer que no hi hagués cap dia que fos més important que l'altre; no vam pensar mai «aquest què dirà» o «què farà»: ho fèiem. Quan ens vam casar vam dir que ho fariem de paisà, i així va ser: jo vaig dur un vestit beix, ens vam casar a dos quarts de nou del matí, i després vam fer un esmorzar. A l'església de Sant Nicolau, els Nadal Farreras ens van haver de passar un cable perquè hi hagués una mica de llum. Aquell dia, de l'any 62, va ser el

de les inundacions de Girona. En el viatge de nuvis, ens vam endur un llibre per llegir: *Jo, memòries d'un metge filòsof*, d'en Prudenci Bertrana.

–Podem dir que els llibres van ser els acompanyants permanents de la vostra relació...

–Amb en Francesc, fins i tot ens vam dedicar a distribuir llibres. Quan vivíem al carrer Antic Roca, prop de l'església de Sant Josep, fèiem de distribuïdors de llibres d'Iberamen i de l'Editorial Albertí; molts d'aquests llibres arribaven a Girona de la nostra mà. Recordo el llibre d'*El Vaticà i Catalunya*, que era en francès: aquest es passava clandestinament per la frontera, i llavors arribava a casa. Tot seguit jo agafava la cabassa amb el nen, el dos cavalls, i repartia els llibres per les parròquies de Girona on creia que trobaria capellans que poguessin estar interessats en aquell tema. Els hi deixava sota les estovalles de l'altar. És curiós, però al cap dels anys moltes persones han descobert que érem nosaltres els qui els fèiem

arribar aquell llibre.

–Quins altres episodis recordes, de la lluita antifranquista?

–Recordo quan estàvem en un sisè pis del carrer Bisbe Lorenzana. Un dia em va trucar en Bep Marquès per avisar-me que a Girona la policia estava fent escorcolls a les cases buscant documentació. Nosaltres en teníem la casa plena! I vaig enginyar-me-les per desfer-me d'aquella documentació. Vaig mullar molts papers a l'aiguera per tirar-los tot seguit pel vàter, però vaig entendre que no podria desfer-me de molta d'aquella documentació sense risc d'embussar el vàter. Així és que vaig agafar un cistell, hi vaig lligar un cordill i el vaig fer baixar fins a un pati que estava abandonat, i allà ho vaig tenir fins al cap d'uns dies, que va passar l'alarma. A casa sempre anàvem amb precaucions. Recordo un dia que van trucar per telèfon demanant per en Francesc. A mi em va tornar a sortir la bruixa, aquell flaix d'avançar-me als esdeveniments. Aquella veu telefònica em va dir que havien trobat

l'agenda d'un noi d'Agramunt en què hi figurava el telèfon d'en Francesc. Jo me'n vaig malfiar, i vaig dir que en Francesc no era a casa, i que truqués més tard. Quan va tornar a trucar, li vaig dir que en Francesc encara no havia arribat, però que ja li havia comentat el tema i que no coneixia de res aquell noi. I tant si el coneixíem; era un militant independentista. Amb el temps vam saber que aquella trucada s'havia fet des de Barcelona, des d'una oficina de Gran Via, on es controlaven els moviments de la gent subversiva. Els dissabtes i diumenges agafàvem la família i el dos cavalls i ens n'anàvem al que nosaltres en dèiem «predicar», que era fer conferències, xerrades, parlar o contactar amb gent. Amb la política ho teníem clar: teníem la convicció que el que fèiem, quedava.

–L'afecció pels llibres no t'ha despertat l'interès per escriure?

–Quan m'hi poso escric impressions, de la vida d'enfora i de la vida de dintre. Jo tenia fama d'escriure més o menys bé, havia guanyat algun premi a la Normal, i també m'he cartejat durant temps amb molta gent. D'això que escric, que són unes tires breus, en dic *pumibreus*, però els escric per a mi, els guardo al meu ordinador.

–La llengua ha estat un dels cavalls de batalla de la teva vida. Com veus el futur del català?

–Ens hi hem de fer, perquè si no, estem fotuts. No crec que baixi; ara, el que em fa més por és aquesta immigració que ve d'Amèrica Llatina, perquè ells ja tenen l'espanyol com a llengua pròpia, i d'aquí no volen sortir, s'hi senten segurs. Que el català ha avançat, segur. Però cal esforçar-nos-hi, si no tot això anirà de mal borràs. Jo a en Francesc ja li deia: «Una cosa molt important és que els rètols de les botigues siguin en català, perquè això

«Amb en Francesc teníem un pacte: convidar la gent a dinar, a sopar, a quedar-se a casa..., i amagar-los, si calia. Aquest pacte encara continua»

vol dir que el que arriba sap que aquí hi ha una altra llengua». En la defensa del país hi ha una generació que considero perduda, que són la gent que ara té entre 40 i 55 anys. És una generació conformista: el que més els preocupa és anar de vacances o tenir un cotxe gros; són gent que anirà sempre pel camí més planer, i els costarà fer un esforç pel país.

–D'alguna manera, heu estat pioners també en la reivindicació independentista. Com vau arribar a aquests posicionaments?

–En Francesc abans creia que si Catalunya tenia més llibertat ja aniríem bé. Però quan va anar a Madrid és quan es va convèncer que l'únic camí era la independència, perquè allà es va trobar amb un mur d'incomprensió. Abans la gent tenia por d'anar per aquest terreny, perquè havia viscut i patit la guerra. Ara cada vegada en queden menys, de la gent que va patir la guerra, i la gent veu altres referents, com Montenegro o el procés d'Escòcia. La gent ja no té tanta por. Però s'ha de ser conseqüent; hi ha gent que si ser independentista o defensar el país li costa les garrofes o la comoditat, deixa de ser-

ho. Per defensar la llengua, per exemple, i obtenir el certificat de defunció d'en Francesc en català, han estat necessaris tres recursos i una compareixença al Registre Civil. Ara, des del dia 17 d'agost ho hem aconseguit. Però sé que hi ha molta gent que, per mandra o per manca de temps, no podrà o no voldrà anar tan lluny.

–El vostre compromís polític, com es va viure a les vostres famílies?

–La mare d'en Francesc sempre li deia «Nen, no t'emboliquis». A mi venia i em deia que mirés d'influir en el seu fill perquè no es fiqués en política: «No deixis que el nen s'emboliqui». De fet, en aquells temps era el que recomanaven totes les famílies.

–Una persona com tu, que ha participat activament en les lluites antifranquistes, en la defensa del català, ¿com interpreta aquest moment de desencís polític que hi ha entre la gent?

–La gent està decebuda, sí. Però això es resol fent-la participar, creant una cultura de la participació. Cal donar oportunitats perquè la gent s'impliqui, faci seves les decisions polítiques i ciutadanes, i aprengui a demanar el que

és just, cosa que també és molt important. No podem demanar un compromís als polítics si nosaltres no ens impliquem en el dia a dia i en totes aquelles accions que tenen a veure amb el nostre futur. Un país que avança és aquell que té una societat civil forta i compromesa.

–En quina mesura vas col·laborar amb en Francesc quan ell va ser senador i parlamentari?

–Oficialment els partits tenen oficines parlamentàries, però en Francesc no les feia servir, perquè era independent. Érem nosaltres, l'oficina parlamentària! A casa dinàvem amb el telèfon sobre la taula. I el nom d'en Francesc sempre va apareixer a la guia telefònica. A mi em tocava despenjar el telèfon, fer gestions, enviar documentació... Els nostres fills repartien les notes de premsa als mitjans, i perquè ho fessin de bon grat, els donàvem una propina. Jo era secretària, però ho feia per la idea que defensàvem.

–I ara, després de tots aquests anys al costat d'en Francesc, ¿com vius la seva absència?

–No sento cap buit, és com si en Francesc encara estigués aquí. Estic en el mateix ambient, fent les coses que he fet sempre, i la feina que fèiem. Bàsicament pensàvem igual. Ara, quan puc, faig arxiu i biblioteca; fa un any i mig que classifiqui tota la documentació i els llibres d'en Francesc. Aquesta continua essent una casa oberta a la gent. Amb en Francesc teníem un pacte: convidar la gent a dinar, a sopar, a quedar-se a casa..., i amagar-los, si calia. Aquest pacte encara continua. A vegades ve algú i em diu «Pumi, que puc quedar-me a dinar?». I es queda. Tenim sempre la finestra de la casa oberta.

